

TRANSFORMACIJA VISOKOG OBRAZOVANJA PRAVNIKA U ERI DIGITALIZACIJE

Tatjana Bugarski¹, Sandra Fišer Šobot²

^{1,2}Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, Srbija

¹t.bugarski@pf.uns.ac.rs, ²s.fisersobot@pf.uns.ac.rs

Kratak sadržaj: Digitalizacija društva u svim segmentima života i rada je usloвила nove zahteve za poslove diplomiranih pravnika u odnosu na veštine koje moraju da poseduju. Naime, pored tradicionalnih znanja i veština pravnika, sada se kao komplementarne zahtevaju digitalne veštine koje su deo digitalnih kompetencija. Navedeno je imalo za posledicu ne samo transformaciju visokog obrazovanja budućih diplomiranih pravnika, kako u pogledu kurikuluma, tako i uvođenja novih metoda u nastavne procese i osavremenjivanje učila u okviru digitalnog obrazovanja kao neizostavnog dela klasičnog obrazovanja. Transformacija obrazovanja na pravnim fakultetima mora ići u pravcu najvažnijih veština savremenog diplomiranog pravnika.

Cljučne reči: visoko obrazovanje, pravo, digitalizacija, veštine

TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION OF LAWYERS IN THE ERA OF DIGITALIZATION

Abstract: The digitalization of society across all spheres of life and work has generated new requirements for law graduates concerning the range of skills they must possess. Namely, beyond traditional legal knowledge and skills, digital skills — constituting an integral part of digital competences — have become essential complementary skills. Consequently, this development has led to a transformation of higher legal education, not only in terms of curriculum design but also through the introduction of innovative teaching methods and the modernization of educational tools within the framework of digital learning, now an indispensable component of traditional education. The transformation of legal education must, therefore, be directed toward fostering the key competencies and skills required of the contemporary law graduate.

Key Words: higher education, law, digitalization, skills

1. UVODNA RAZMATRANJA

Značaj pravničke profesije u kontekstu najvažnijih poslova koje diplomirani pravnici obavljaju u svakom društvu i bez kojih se savremene države ne mogu ni zamisliti u doba digitalizacije svih segmenata života i rada svakog pojedinca, pa tako i društva u svojoj kompleksnoj celini, je evidentan. Da bi diplomirani pravnici mogli da odgovore na savremene uslove rada, prvenstveno u pravosudnim, ali i drugim organima, institucijama i pravnim licima u najširem smislu te reči, kada završe fakultet moraju posedovati ne samo tradicionalna pravnička znanja, već i veštine koje se modifikuju i postaju sofisticirane u digitalnom svetu, a osnovni preduslov svega je savremena pravnička pismenost. Savremena pismenost je uveliko zamenila tradicionalno poimanje pismenosti jer obuhvata i digitalnu pismenost. Iako se ona odnosi na savremeno društvo u celini, savremena pismenost diplomiranih pravnika ima svoje specifičnosti, posebno u delu digitalne koja podrazumeva sposobnost upravljanja digitalnim informacijama (selekcija, analiza i kritička procena i integrisanje). Upravo to ukazuje da digitalna pismenost ne obuhvata isključivo puko rukovanje digitalnim uređajima, već sadrži raznolikost složenih motoričkih, socioloških, kognitivnih i emocionalnih veština koje su neophodne za snalaženje u digitalnom okruženju.¹ Digitalna pismenost se usko vezuje za digitalne kompetencije koje se kreiraju kroz učenje i treba da predstavljaju ključni deo obrazovanja budućih diplomiranih pravnika jer će samo na taj način biti spremni i opremljeni znanjem i veštinama za budućnost u poslu.²

Osnovna baza digitalne pismenosti obuhvata: osnove korišćenja računara – korišćenje uređaja, kreiranje i upravljanje fajlovima i osnovna podešavanja; osnove korišćenja interneta – pretraga informacija, e-pošta, onlajn komunikacija i bezbedno korišćenje mreže; obrada teksta – kreiranje, formatiranje i uređivanje dokumenata; tabelarne kalkulacije – unos podataka, kreiranje, formatiranje, rad sa osnovnim formulama i funkcijama i kreiranje grafikona. Međutim, sticanje i razvijanje digitalne pismenosti tokom visokog obrazovanja budućih diplomiranih pravnika prevazilazi osnovni nivo što uslovljava izmene kurikuluma u smislu uvođenja predmeta iz tehničko-tehnološke naučne oblasti i uvođenja novih metoda izvođenja nastave uz upotrebu tehnike i tehnologije i usklađivanje nastavnog procesa

¹ Yoram Eshet, *Digital Literacy: A conceptual framework for survival skills in the digital era*, Journal of Educational Multimedia and Hypermedia 13(1), 2004, 93.

² <https://icdl.rs/programi/icdl-digital-student/>

sa ECDL standardima za oblast prava.³

Rudimentarni oblici digitalne transformacije visokog obrazovanja u Republici Srbiji se javljaju početkom 90ih godina prošlog veka sa pojavom interneta, a intenziviraju se donošenjem strateških dokumenata. Naime, još 2006. kada je doneta Strategija razvoja informacionog društva, u odeljku 7 koji se odnosi na E-obrazovanje kao strateški prioritet je uvedeno obrazovanje o osnovnim IKT veštinama u skladu sa nacionalnim standardima kompjuterske pismenosti koji su kompatibilni sa ECDL.⁴ Osim toga, ECDL je strateški deo Nacionalnog konventa za pristup EU definisan aktom Radne grupe 10 - Informaciono društvo i mediji u kome je eksplicitno naveden zaključak da je potrebno raditi na unapređivanju digitalnih kompetencija građana kako bi se što bolje uključivali u korišćenje potencijala informacionog društva.⁵ Razvoj digitalnih veština se stiče kroz obrazovanje što je prepoznato i Strategijom razvoja digitalnih veština u republici Srbiji⁶ u kojoj je navedeno da s obzirom na stepen u kojem digitalne veštine dotiču svaki aspekt rada i života, da obuhvataju različite oblasti – obrazovanje i razvoj veština, tržište rada, konkurenciju, nauku, tehnologiju i inovacije, kao i trgovinske i industrijske politike, vizija Strategije podrazumeva efektivnu međusektorsku saradnju i korišćenje svih raspoloživih resursa.

Najintenzivniju digitalnu transformaciju obrazovanje je doživelo za vreme pandemije izazvane virusom COVID19 kada je onlajn nastava postala jedini oblik izvođenja nastave zbog čega su nastavnici i studenti morali da se, u kratkom vremenskom intervalu, prilagode novim uslovima.

2. OBRAZOVANJE DIPLOMIranih PRAVNIKA I DIGITALIZACIJA

Pravni fakulteti su najodgovorniji za sticanje digitalnih kompetencija ne samo budućih diplomiranih pravnika, već i pravnih stručnjaka kroz razne druge oblike obrazovanja (kratki programi studija, kursevi, radionice i sl.) u okviru koncepta “*celoživotnog učenja*”. Međutim, posebno je važno istaći da umesto pristupa usmerenog na razvijanje digitalne kompetencije, kao jednog okvira koji treba da odgovara svima, cilj digitalnog obrazovanja treba da bude razvijanje digitalne pismenosti koja je relevantna za individualne i lokalne kontekste.⁷ Sticanje digitalnih kompetencija predstavlja integrativni deo digitalnog obrazovanja koje treba da bude zasnovano na sticanju digitalne pismenosti. Ovakva vrsta transformacije obrazovnog procesa na fakultetima treba da obuhvati kako razvijanje digitalnih kompetencija, tako i pedagošku upotrebu digitalnih tehnologija ne samo u procesima nastave, već i učenja, zbog čega je potrebno obezbediti blagovremenu i adekvatnu obuku nastavnika i saradnika. Potrebno je istaći da će se ovakav vid transformacije visokog obrazovanja, koji je izraz nužnosti vremena u kome živimo, odraziti i na učila koja su važno sredstvo za sticanje digitalnih kompetencija kao komplementarnih tradicionalnim pravničkim kompetencijama. Obrazovna politika na pravnim fakultetima treba da obuhvati, osim kompetentnih nastavnika i saradnika, kvalitetnih studijskih programa i drugih vidova obrazovanja, posedovanje odgovarajuće opreme i infrastrukture, pružanje tehničke podrške, kao i upravljanje korišćenjem digitalne tehnologije (ovde poseban akcenat treba staviti na rad Službe za nastavu). Digitalne kompetencije nastavnika obuhvaćene su posebnim evropskim okvirom DigCompEdu koji podrazumeva 22 kompetencije raspoređene u šest oblasti: profesionalni angažman; digitalni izvori i materijali; učenje i podučavanje; praćenje i vrednovanje; osnaživanje učenika; omogućavanje razvoja i usmeravanje digitalnih kompetencija učenika.⁸ Digitalna transformacija obrazovanja u Srbiji odvija se pod uticajem evropskih okvira (DigComp, DigCompEdu, DigCompOrg) koji pružaju zajedničku konceptualnu osnovu za diskusiju, razumevanje i razvoj digitalnog obrazovanja u Evropi.⁹

DigCompEdu je naučno utemeljen okvir koji pomaže u vođenju politike i može se direktno prilagoditi za implementaciju regionalnih i nacionalnih alata i programa obuke. Pored toga, pruža zajednički jezik i pristup koji će pomoći dijalogu i razmeni najboljih praksi preko granica. Okvir DigCompEdu je usmeren ka edukatorima na svim nivoima obrazovanja, od ranog detinjstva do visokog i obrazovanja odraslih, uključujući opšte i stručno obrazovanje, obrazovanje za decu sa posebnim potrebama i kontekste neformalnog učenja. Cilj mu je da obezbedi opšti referentni okvir za programere modela digitalnih kompetencija, tj. države članice, regionalne vlade, relevantne nacionalne i regionalne agencije, same obrazovne organizacije i javne ili privatne pružaoce stručne obuke.¹⁰

U transformaciji procesa obrazovanja značajan je Akcioni plan za digitalno obrazovanje (2021–2027) koji je donela Evropska komisija u kome je prikazano 14 akcija za podsticanje kvalitetnog i inkluzivnog digitalnog učenja. Digitalno obrazovanje se odnosi na upotrebu digitalnih alata, tehnologija i sadržaja za podršku nastavi, učenju i proceni. Ono obuhvata sve, od onlajn kurseva i interaktivnih platformi za učenje do virtuelnih učionica i obrazovnih

³ Evropski standardi digitalne pismenosti - ECDL (European Computer Driving Licence) je kompjuterski sertifikat nastao na inicijativu Evropske komisije i Saveta evropskih profesionalnih informatičkih društava, sa ciljem da zaposleni u Evropi imaju jedinstveno i prepoznatljivo informatičko obrazovanje. Vid. više: <https://icdl.rs/> i <https://www.scribd.com/document/334029144/%C5%A0ta-je-ECDL>

⁴ *Strategija razvoja informacionog društva u Republici Srbiji*, Službeni glasnik RS, br. 87/2006.

⁵ Nacionalni konvent o Evropskoj uniji, Radna grupa za poglavlje 10 – Informaciono društvo i mediji, 9, <https://eukonvent.org/radne-grupe/informaciono-drustvo-i-mediji/>

⁶ *Strategija razvoja digitalnih veština u Republici Srbiji za period 2020. do 2024. godine*, Službeni glasnik RS, br. 21/2020, br. 8/2023.

⁷ Mirjana Senić Ružić, *Digitalna transformacija obrazovanja u Srbiji - pitanje digitalne pismenosti ili digitalne kompetencije*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu “Vaspitanje i obrazovanje u digitalnom okruženju”, Beograd 2021, 12.

⁸ Christine Redecker, Yves Punie, *European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu)*, Luxembourg 2017, 16-19.

⁹ M. Senić Ružić, 21.

¹⁰ C. Redecker, Y. Punie, 9.

aplikacija.¹¹

Da bi se izazovi u oblasti prava i pravne prakse pretvorili u mogućnosti, potrebno je da ishodi učenja obezbede kompetentne nove generacije pravnika sa interdisciplinarnim znanjem i veštinama iz prava i tehnologije zbog njihove sve veće potražnje. Osim toga, posebno modifikovani studijski programi (kao što je na primer studijski program OAS Pravo i informaciono-komunikacione tehnologije na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu) odgovoriće i na zahteve tržišta rada za novom generacijom stručnjaka iz oblasti LegalTech i drugo.

Ubrzan razvoj IKT zahteva preispitivanje oblika i sadržaja pravničkog obrazovanja. Pitanja identifikacije praznina u trenutnom pravnom obrazovanju, metode uvođenja rezultata vezanih za tehnologiju u kurikulum, izlaganje najboljih praksi i optimalna arhitektura studijskih programa prava i tehnologije, između ostalog, čine važnu interdisciplinarnu istraživačku agendu za budućnost pravnog obrazovanja i pravne profesije.¹² Nastavnici stoga treba da razviju i opšte digitalne veštine (kao svakodnevni korisnici digitalnih tehnologija) i digitalne kompetencije specifične za nastavu koje im mogu pomoći kao edukatorima i profesionalcima u digitalnom okruženju. U vezi sa tim značajnu ulogu može imati okvir Tehnološko-pedagoškog znanja o sadržaju (TPACK), koji se fokusira na integraciju tehnologije u nastavu i koji identifikuje tri osnovna domena znanja nastavnika: 1) razumevanje kako odabrati i koristiti tehnologiju za olakšavanje učenja učenika („tehnološko znanje“); 2) pedagoško donošenje odluka i razumevanje („pedagoško znanje“); i 3) specifično znanje o sadržaju za dati predmet ili oblast teme („znanje o sadržaju“).¹³

U obrazovanju budućih diplomiranih pravnika postoje sistemska pitanja od značaja kao što su kvalitet, akreditacija, interdisciplinarnost, digitalni izvori i alati i drugo. U kurikulumu treba integrisati digitalne aspekte (na primer: digitalna transformacija pravnih procesa, bezbednost podataka i sl.), razvijati praktične digitalne kompetencije: rad sa podacima, razumevanje pravne implikacije tehnologije, razvijati interdisciplinarnost u smislu prava i IKT. Zatim, potrebno je u okviru metoda izvođenja nastave i učila, uvoditi digitalne alate u nastavu (onlajn platforme, korišćenje računara i sl.). U vezi sa navedenim izuzetno je značajan povratni odgovor studenata kroz evaluacije nastavnih procesa i razvoja kompetencija kod studenata. Potrebno je intenziviranje saradnje sa stručnjacima iz prakse (pravosuđem, IT kompanijama, javnim sektorom, privredom) radi razumevanja stvarnih potreba. Digitalna transformacija visokog obrazovanja pravnika nije samo uvođenje predmeta iz oblasti tehničko-tehnološke naučne oblasti, već ona mora obuhvatiti i promene načina na koji se obrazovanje realizuje kroz izmene kurikuluma, metoda izvođenja nastave, infrastrukture i veze sa relevantnim segmentima društva. Na kraju, svakako je važno napomenuti da digitalnu transformaciju visokog obrazovanja moraju da prate i promene u smislu revidiranja standarda za akreditaciju visokoškolskih ustanova i studijskih programa.

3. DIGITALNE VEŠTINE DIPLOMIRANIH PRAVNIKA

Obrazovanje diplomiranih pravnika u eri digitalizacije je direktno uslovljeno osnovnim veštinama koje svaki diplomirani pravnik mora posedovati u savremenom svetu, a to su:¹⁴

1. *Digitalna pismenost i poznavanje pravnih tehnologija* (platforme za izradu dokumenata uz pomoć veštačke inteligencije i softver za pravnu analitiku; poznavanje najbolje prakse sajber bezbednosti);
2. *Komunikacijske veštine (pismene i usmene)* (sažeto pisanje, javni nastup, komunikacije na onlajn platformama);
3. *Prilagodljivost i kontinuirano učenje* (praćenje novosti iz oblasti pravne tehnologije (LegalTech) i industrije);
4. *Emocionalna inteligencija* (razvijanje empatije, aktivno slušanje i samosvest, čitanje neverbalnih znakova, čak i preko video poziva);
5. *Kritičko mišljenje i rešavanje problema* (veštine rešavanja problema analiziranjem studija slučajeva iz stvarnog sveta i istraživanjem inovativnih pravnih rešenja);
6. *Analiza i interpretacija podataka* (poznavanje alata za vizuelizaciju podataka i osnovnim statističkim konceptima radi donošenja informisane odluke zasnovane na podacima);
7. *Veštine upravljanja projektima* (savladavanje metoda upravljanja projektima i korišćenje softverskih alata);
8. *Umrežavanje i razvoj poslovanja u digitalnom svetu* (izrada onlajn profila koji ističe stručnost, uključivanje u diskusije u industriji, objavljivanje članaka o liderstvu u mišljenju);
9. *Veštine pregovaranja i medijacije* (razvijanje tradicionalnih i virtuelnih pregovaračkih veština, proučavanje različitih modela rešavanja sukoba i vežbanje njihove primene u realnim scenarijima);
10. *Etička svest i znanje o sajber bezbednosti* (praćenje propisa o zaštiti podataka o ličnosti na nacionalnom nivou, kao i na nadnacionalnom nivou (GDPR)).

¹¹ European Commission, *Digital Education Action Plan (2021–2027)*, <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/plan>

¹² Aušrine Pasvenskienė, Paulius Astromskis, *The Future of Legal Education: Do Law Schools Have the Right to be Conservative?*, *Baltic Journal of Law & Politics*, No 1/2020, 194.

¹³ Vid. P. Mishra, M. Koehler, *Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge*, *Teachers College Record*, 2006, 1017-1054; M. Koehler, P. Mishra, W. Cain (2013), *What is Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK)?*, *Journal of Education*, Vol. 193/3, 13-19, navedeno prema: OECD, *OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem*, OECD Publishing, Paris 2023, 180-181.

¹⁴ <https://www.tipslaw.com/10-essential-skills-every-lawyer-must-master-in-the-digital-age/>

Na ove veštine utiču faktori kao što su tehnološki napredak, globalizacija i sve veća složenost pravnih pitanja. Tradicionalne pravničke veštine koje su obuhvatale veštine uverljive i argumentovane komunikacije i kritičkog razmišljanja ostaju neophodne, ali ne i dovoljne, zbog čega kao komplementarne treba dodati i digitalnu pismenost, prilagodljivost i inovativnost. Diplomirani pravnik više nije samo stručnjak za oblast prava, već je i tehnološki potkovan komunikator, tumač podataka, empatičan savetnik i strateški lider.¹⁵

Tehnološki razvoj je doveo do toga da poznavanje tehnoloških alata predstavlja neophodan uslov za rad pravnika. Diplomirani pravnici moraju vešto da koriste baze podataka kojima se pojednostavljuju i ubrzavaju procesi rada. Korišćenje pravnih baza podataka je jedan od najvažnijih izazova u visokom obrazovanju i radu diplomiranih pravnika i to predstavlja ključnu digitalnu kompetenciju svakog pravnika s obzirom na to da one predstavljaju digitalne sisteme koji omogućavaju pristup propisima, sudskoj praksi, međunarodnim ugovorima, stručnim i naučnim člancima, komentarima, mišljenjima, javnim registrima, službenim glasnicima i dr. Pravne baze podataka predstavljaju instrumente za rad pravnika pa je logično da je neophodno naučiti kako se njima rukuje. Tako svaki pravnik mora znati da efikasno pretražuje i filtrira izvore prava, kako da proveri važenje propisa (koje izmene su stupile na snagu), kako da pronađe relevantnu sudsku praksu za konkretan slučaj, kako da uporedi nacionalne i međunarodne izvore, kako da koristi dobijene podatke u pravnim dokumentima i drugo. U eri ubrzane digitalizacije društva, ovo je suštinski elemenat pravničke pismenosti, a posebno značajno za pravnike je znanje u vezi sa pitanjima informacione bezbednosti, zaštite podataka o ličnosti, kao i relevantna etička pitanja.

Značaj korišćenja alata za pretrage u elektronskim bazama podataka se ogleda u ispravnom formulisanju upita, odnosno ključnih reči za pretraživanje, savladavanju veštine brzog utvrđivanja svih relevantnih pravnih izvora, upoznavanju sa javno dostupnim pravnim bazama podataka relevantnim za pretragu, korišćenju tzv. operatora pretrage, kao i optimizaciju korišćenja portala, odnosno njegovih naprednih funkcionalnosti. Navedeno je posebno značajno jer danas postoje brojne pravne baze podataka kako na nacionalnom, tako i na nadnacionalnom i na međunarodnom nivou kao što su: Pravno-informacioni sistem RS, Službeni glasnik RS, Intermex, Paragraf Lex, EUR-Lex, HUDOC, CURIA, WorldLII i druge.

4. ZAKLJUČAK

Globalna digitalizacija profesionalne aktivnosti, koja dovodi do automatizacije mnogih radnih funkcija u različitim sferama, neizbežan je proces za koji svi moraju biti spremni još u fazi univerzitetskog obrazovanja.¹⁶ Tehnologija u oblasti prava više nije samo dodatak, to je fundamentalna komponenta moderne pravne prakse, a sveobuhvatno razumevanje trenutnog tehnološkog pejzaža je neophodno za svakog diplomiranog pravnika koji želi da bude konkurentan.¹⁷ U savremenom svetu poslovi u okviru pravničke profesije se okreću pravnoj tehnologiji ne samo da bi smanjile administrativni posao, već i da bi preispitale način pružanja pravnih usluga, pa tako od istraživačkih alata zasnovanih na veštačkoj inteligenciji do automatizovanog otkrivanja i virtuelne podrške, nova tehnologija menja pravnu praksu iz temelja. Alati i trendovi koji se sve više implementiraju u rad pravnika su: automatizacija, softver za upravljanje pravnim predmetima, veštačka inteligencija, upravljanje sudskim sporovima, virtuelni pravni pomoćnici, upravljanje identitetom, zaštita podataka o klijentima, pametno upravljanje pravnim ugovorima, napredno računarstvo i imerzivna tehnologija.¹⁸

Razvoj pravničkih veština je više od nove tehnologije zbog čega je neophodno kontinuirano u okviru koncepta celoživotnog obrazovanja da pravni fakulteti obezbeđuju razne oblike edukativnih seminara, radionica, kurseva, kao oblike kontinuiranog sticanja i inoviranja digitalnog znanja. Danas su ovi oblici edukacije najbolje investicije u svoje znanje radi razumevanja veštačke inteligencije, Big Data, analitike i digitalnog sveta uopšte. Zabrinjavajući su podaci da je samo 19% internih pravnih timova dobro pripremljeno da podrži digitalnu transformaciju preduzeća, prema istraživanju Gartnera, a prema istraživanju objavljenom 2020. od strane Instituta Thomson Rojters, kada advokatske firme procenjuju nova ulaganja u tehnologiju ili inovacije, 72% učesnika je reklo da je primarni pokretač te odluke da se obrazuju dodatno „optimizacija učinka advokata“, 13% je reklo da je primarni pokretač „identifikovanje pomoćnih tokova prihoda“, a samo 7% je identifikovalo „automatizaciju pružanja pravnih usluga“.¹⁹

U pravničkoj profesiji, uspeh je direktno proporcionalan sposobnosti pravnika da se prilagode novim trendovima i savladavanju novih veština. Ubrzan tehničko-tehnološki razvoj, koji predstavlja proces bez kraja, direktno utiče na transformaciju pravničke profesije, čak i iz ugla očekivanja klijenata. Da bi se adaptirali i napredovali u ovom dinamičnom prostoru, ne samo budućim, nego i svršenim diplomiranim pravnicima su potrebne neke ključne nove veštine koje prevazilaze tradicionalno pravničko znanje i tradicionalne veštine, na prvom mestu to su digitalne veštine, odnosno digitalne kompetencije uopšte. Brzi napredak tehnologije, promenljivi pravni propisi i očekivanja klijenata

¹⁵ <https://www.tipslaw.com/10-essential-skills-every-lawyer-must-master-in-the-digital-age/>

¹⁶ Elena Kuznetsova, Andrey Gafurov, Daniil Loshchakov, Anastasya Klueva, *Basic Digital Skills of a Newcomer Lawyer*, Laplage em Revista (Internationa) Vol 7, No. 3/2021, 416.

¹⁷ *Emerging Legal Tech Skills for the Modern Lawyer*, <https://collierlegal.com/emerging-legal-tech-skills-for-the-modern-lawyer/>

¹⁸ Imerzivne tehnologije obuhvataju virtuelnu i proširenu stvarnost i mogu se mogu koristiti za razne primene, kao što je ponovno kreiranje lica mesta u virtuelnoj stvarnosti u radi pomoći u prezentaciji dokaza ili korišćenje proširene stvarnosti za poboljšano ispitivanje dokumenata. Takođe, ove tehnologije mogu pomoći u obuci pravnika simulirajući različite scenarije i pravna okruženja, kao i za vođenje pregovora bez potrebe za sastankom licem u lice. Vid. <https://briefpoint.ai/legal-technology-trends/>

¹⁹ <https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/legal/practice-innovations-april-2021-digital-upskilling/>

koja se konsekvntno navedenom menjaju, zahtevaju kontinuiranu edukaciju koja mora biti adekvatna, blagovremena i stručna jer tehnologija igra sve značajniju ulogu u pravničkoj profesiji što se vidi prvenstveno kroz korišćenje alata za pravno istraživanje, platforme za e-otkrivanje i platforme za virtuelne sastanke, radi pojednostavljivanja radnih procesa, povećanja efikasnosti i pružanja kvalitetne usluge klijentima.²⁰ Suština u vezi sa navedenim nije samo savladavanje digitalnih kompetencija, već je neophodno u novom svetu razumevanje mogućnosti tehnoloških rešenja.²¹

5. LITERATURA

- [1] Aušrine Pasvenskienė, Paulius Astromskis, *The Future of Legal Education: Do Law Schools Have the Right to be Conservative?*, Baltic Journal of Law & Politics, No 1/2020, 191-217.
- [2] Christine Redecker, Yves Punie, *European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu)*, Luxemburg 2017.
- [3] Elena Kuznetsova, Andrey Gafurov, Daniil Loshchakov, Anastasya Klueva, *Basic Digital Skills of a Newcomer Lawyer*, Laplace em Revista (Internationa) Vol 7, No. 3/2021, 416-422.
- [4] *Emerging Legal Tech Skills for the Modern Lawyer*, <https://collierlegal.com/emerging-legal-tech-skills-for-the-modern-lawyer/>
- [5] European Commission, *Digital Education Action Plan (2021–2027)*, <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/plan>
- [6] Mirjana Senić Ružić, *Digitalna transformacija obrazovanja u Srbiji - pitanje digitalne pismenosti ili digitalne kompetencije*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu "Vaspitanje i obrazovanje u digitalnom okruženju", Beograd 2021, 11-25.
- [7] *Nacionalni konvent o Evropskoj uniji*, Radna grupa za poglavlje 10 – Informaciono društvo i mediji, <https://eukonvent.org/radne-grupe/informaciono-drustvo-i-mediji/>
- [8] OECD, *OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem*, OECD Publishing, Paris 2023.
- [9] *Strategija razvoja digitalnih veština u Republici Srbiji za period 2020. do 2024. godine*, Službeni glasnik RS, br. 21/2020, br. 8/2023.
- [10] *Strategija razvoja informacionog društva u Republici Srbiji*, Službeni glasnik RS, br. 87/2006.
- [11] Yoram Eshet, *Digital Literacy: A conceptual framework for survival skills in the digital era*, Journal of Educational Multimedia and Hypermedia 13(1), 2004, 93–106.
- [12] Internet stranica: <https://briefpoint.ai/legal-technology-trends/>
- [13] Internet stranica: <https://digitlaw.com/7-lawyer-skills-that-will-drive-success-in-2024/>
- [14] Internet stranica: <https://icdl.rs/>
- [15] Internet stranica: <https://icdl.rs/programi/icdl-digital-student/>
- [16] Internet stranica: <https://www.pinsentmasons.com/out-law/analysis/the-role-lawyers-from-artisan-digital-native>
- [17] Internet stranica: <https://www.scribd.com/document/334029144/%C5%A0ta-je-ECDL>
- [18] Internet stranica: <https://www.tipslaw.com/10-essential-skills-every-lawyer-must-master-in-the-digital-age/>
- [19] Internet stranica: <https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/legal/practice-innovations-april-2021-digital-upskilling/>

²⁰ <https://digitlaw.com/7-lawyer-skills-that-will-drive-success-in-2024/>

²¹ <https://www.pinsentmasons.com/out-law/analysis/the-role-lawyers-from-artisan-digital-native>